

Historie mlýna v Horních Hamrech čp. 2

Tam, kde je nyní zrušený mlýn v Horních Hamrech čp. 2, byl původně založen na řece Sázavě jako samota hamr (z německého der Hammer - kladivo, buchar) na zpracovávání, to jest vykovávání surového železa, po případě na vyrábění železných výkovků (orné nářadí, srpy, kosy, zbraně atd.).

Hamr byl založen v letech 1350 - 1360, snad roku 1357, za panování Karla IV. (vládl 1346-1378), tedy před více než 600 lety. Tento hamr byl po žďárském hamru nejstarší ve žďárském okolí.

Žďárský hamr, zvaný později Hamrmýl (z něm. Hammermühle), dnes Amylon, byl založen ku konci 13. století, v době, kdy bylo městečko Žďár přestěhováno z tak zvaného Starého města na dnešní místo, tj. po roce 1270. Prvním hamerníkem ve Žďáře byl Kuncman (z něm. Kunstmann - umělec, mistr).

První písemná zmínka o hamru na řece Sázavě v dnešních Horních Hamrech je z roku 1407. Ve Žďárském urbáři z tohoto roku je totiž uvedeno: "Hersso maleator, habet 2 virgas et censuat diuisim 4 gr., pro uno censu". Překlad: "Heršo hamerník má 2 pruty a odvádí ročně dvakrát 4 groše v jednom termínu". (Pozn.: 1 prut = 1/10 lánu = asi 15 měřic = asi 3 ha
1 lán = asi 150 měřic = asi 30 ha).

Podle hamerníka Herša nazýval se tento hamr v Horních Hamrech hamr Heršovský. O Heršovském hamru je dále také písemná zmínka v roce 1409 ve sporu žďárského kláštera s Čeňkem z Ronova, který zabral klášteru 5 hamrů, mezi nimi i Heršův. Kdy se dostal Heršův hamr do rukou majitele Frendla (psáno někdy také Freyndl), není jasné. Ale je jisté, že se po tomto majiteli nazýval hamr Frendlův = Frendl. Tento název se přenesl i na jméno pozdější vesnice, která až do roku 1918 byla úředne i na mapách označena Frendl. I za protektorátu byly Horní Hamry jmenovány Frendl.

S mistrem hamerníkem Zikmundem Frenblem se shledáváme písemně poprvé roku 1476 za vlády Vladislava Jagelonského (vládl 1471-1516), kde byl Frenbl svědkem při dělení hamerníků žďárských. A hned nato roku 1480 při prodeji hamru Fiklova (Figl) v nynějších Dolních Hamrech. Tato ves také byla po Figlovi pojmenována na Figlhamry. Tento název se rovněž udržel až do roku 1918 a v protektorátě. V písemných zprávách se objevuje i název vesnice Flügelhamry.

Dne 22.3.1485 postoupil mistr Frenbl půl "Heršovského" hamru s pozemky a právy, s polovicí dobytka malého i velkého, s polovicí koní i vozů, za 600 kop grošů míšenských mistru Rehořovi. Polovička zůstala Frenblovi. O hamru a rybníku frenblovském je zmínka také v městské knize Žďárské v 16. století. Určitá zpráva je z roku 1625, kdy zemřel Bernard Frenbl. Vdova po něm Dorota jménem dědiců odevzdala 22.3.1625 "Frenblovskej hamr se dvorem i se mlejnem, pilou, s pozemky i právy svému synu Tomáši Frenblovi za 1300 kop moravských". Druhým sourozencům Jiříkovi, Ondřejovi a Anně měl Tomáš Frenbl vyplatit při provdání nebo ožení každému 4letého vola, sud piva, 4 míry žita, 2 míry ječmene a 5 zlatých v penězích.

Roku 1670 si koupil Jan z "Frenblovských hamrů" dům ve Žďáře, tak zvaný Stříbrnovský čp. 149 (poslední majitel Jaroslav Vašátko, dům byl zbořen roku 1973). Roku 1674 si vzal Jan Frenbl, syn Mateše Frenbla, Alžbětu, vdovu po řezbáři Ludvíku Pichlerovi ze Žďáru. Syn Jana Frenbla Augustin Frenbl si koupil 11.10.1720 prostřední mlýn ve Žďáře za 392 kopy.

Dne 13.4.1683 převzal od Tomáše Frenbla železný hamr, mlýn, pilu s pozemky a vším příslušenstvím jeho mladší bratr Ondřej Frenbl za 1390 kop a byl vytvořen Frenblův dvůr. Roku 1708 koupil celý majetek od Ondřeje Frenbla opat Žďárského kláštera Václav Vejmluva za 2000 zlatých a utvořil tu panský dvůr. Pozemků bylo přes 90 jiter orné půdy a 17 jiter luk. (Poznámka: 1 jitro = 800 čtverečních sáhů = 0,29 ha). Pozemky, které se dvoru dobře nehodily, byly přenechány poddaným v nájmu, nikoli dány do vlastnictví.

Tak vlastně vznikly Horní a Dolní Hamry ze dvou mlýnů

a několika chalup kolem nich jako součást obce Najdeku. Také číslování těchto domů v obojích Hamrech (Frendl a Figlhamry) bylo najdecké. Obě obce povstaly na vrchnostenské půdě a proto jen nepatrná část pozemků se dostala do soukromého vlastnictví. Většina domků byla bez pozemků, ba k některému nepatřil ani dvorek, ani okap.

Roku 1784 byl Žďárský klášter zrušen císařem Josefem II. Jednotlivé domy, mlýny, hostince apod. se rozprodávaly. Roku 1794 byl proján mlýn v Horních Hamrech (Frendlu) čp. 2 - staré číslo najdecké 46 - se dvěma složenými, stoupami, olejnou, pilou a 17 jitry pozemků Josefu Nikolovskému za 1200 zlatých.

V druhé polovici 17. století objevuje se v historii mlýna jméno Václav Svoboda jako "mlýnář na mlejně frendlovském" a jeho manželka Lidmila. Ta jako vdova po Václavu Svobodovi si vzala Václava Pojmana, rychtáře v Nížkově. Podle vyprávění nynějšího majitele mlýna v Horních Hamrech č. 2 Aloise Březiny (nar. 1910) koupil jeho pradědeček Jan Březina (nar. , zemřel 1879), podruh v Dolních Hamrech, mlýn ve Frendlu č. 2 od Anny Svobodové. Manželka Jana Březiny byla Marie, rozená Lázníčková ve Žďaru nad Sázavou, Velké (nyní Gottwaldovo) náměstí č. 66 (zboř. 1967 hotel "Bílý lev").

Zde ve století 17. a 18. jsou určité nesrovnalosti v majitelích mlýna, které by bylo nutno prověřit dle nějakých rodinných zápisů, pokud by se našly. Rovněž jsem nezjistil přesně rok, kdy Jan Březina mlýn koupil a od koho. Zachovala se však perokresba mlýna ve Frendlu (Horních Hamrech) z roku 1878 od kandidáta učitelství Jana Weigla (1860-1879). Na rubu této perokresby je těžko čitelný zápis následujícího znění: "Kreslil Jan Weigel, bývalý učitelský kandidát III. ročníku v Hoře Kutné, roku 1878, když v prázdninách posledních tu byl. A roku 1879 17. května na tak zvanou kalupírku skončil a dne 19. května na hřbitově žďarském pochován byl. Zemřel právě první den po svém svátku v stáří 19 let. Na památku obdržela tento obraz paní Marie Malátová, to jest sestra pana Aloise Březiny ve Frendlu, jemuž tento vyobrazený mlýn přináležel."

V Novém Městě 17. června 1879

Josef Malát, bratranec Jana Weigla"

Podle této perokresby je jasně zřejmo, jak tehdejší mlýn vypadal. Bylo to stavení poměrně dlouhé, jednopatrové, stavěné z kamene, s mohutnými valenými klenbami v přízemí. Stavebně odpovídá době 18. století, po roce 1700. Budova se táhla přibližně rovnoběžně se značným odstupem s dnešní silnicí. Část stavení na straně západní byla obytná v přízemí i v 1. patře. Odtud se vcházelo do části mlýnské. V přízemí byla dvě okna na západ a vchod do dvora i do obytného přízemí. Na jižní straně bylo v přízemí jedno okno do obytné části, vchod do mlýnice a 2 malá okénka do mlýnské části. V 1. poschodí byla 3 okna na západ a 4 okna na jih. Jak vypadal mlýn na stranu východní a severní není možno z perokresby zjistit.

Střecha budovy je podle kresby jehlancovitá (trojúhelníková), pokrytá šindelem, ačkoliv dnešní část obytného stavení má střechu lomenou, vlašskou. Ve střeše z půdy byly na jižní straně 2 vikýře, na západní straně 4 vikýře. Na západní straně byla těsně k hlavní budově přistavěna hospodářská stavení přízemní, přerušená širokým klenutým ozdobným vjezdem do dvora. Celé stavení bylo vpředu obeháno nízkým dřevěným plotem. Vzadu uzavřen dvůr kolem dokola hospodářskými budovami s vjezdem na severní stranu.

V původním mlýně byla 3 mlýnská složení (3 mlýnské kameny), pytlíkové vysévání mouky, 6 stup, jedna kladní pila, lis na olej ze lněného semene. Zrní se loupalo (rozrušovalo) na kameně špičáku.

Největšího rozkvětu dosáhl mlýn v Horních Hamrech (tehdy ve Frenclu) za syna Jana Březiny Aloise Březiny I. (narodil se 10.6.1834 a zemřel 7.2.1908). Jeho manželka byla Karolina, rozená Binková (18.6.1843 - 8.2.1901) ze Žďáru nad Sázavou (tehdy Město Žďár, nebo Žďár na Moravě).

Alois Březina I. přestavěl část mlýna tak, že původní zůstala jen část obytná. Část mlýnskou zvýšil a přistavěl novou budovu ke staré v půdorysu (obráceného L). S nejvyšší částí půdy tvořil mlýn 4 podlaží. Vše bylo pokryto šindelem, který byl později pokryt černým plechem s červeným nátěrem. Uvnitř vše přestavěl, pořídil 4 válcové stolice, mezi

nimiž byla jedna "porcelánka" (válce porcelánové), cylindrové vysévání, krupičník (tzv. mašina štoska), veliké truhly na míchání mouky. Složení tří mlýnských kamenů zůstalo, loupačka nebyla. Ostatní dřívější zařízení zrušil: zlikvidoval malou vodní pilu, lis na olej apod. Na vysunutou část mlýna k silnici dal velký nápis "Válcový mlýn".

Alois Březina I. byl nejen výborný odborník mlynář, ale i podnikavý obchodník. Zde na horách se pšenice v té době téměř nepěstovala, jen v nepatrné míře, ale touha po bílé pšeničné mouce stoupala. Březina objednával celé vagony pšenice z jižní Moravy od Znojma, ponejvíce z Jaroslavic (Jossowitz), ze žďárského nádraží od roku 1896 odvážel do mlýna svými formanskými vozy, pšenici semlál, uskladňoval. Mouku a krupici rozvážel svými dvěma formanskými krytými vozy pekařům a do obchodů ve Žďáře, v Novém Městě, Bohdalově, Přibyslavi, Losenici aj. Zřídil také své vlastní prodejny mlýnských výrobků ve Žďáře (v Horní ulici - slečna Drdlová, později prodaná za Václava Brože), v Novém Městě na Mor., v Zámku Žďáře, Bohdalově aj. Březina skupoval na trzích týdenních (v pondělí) žito, semlál a rozvážel také mouku žitnou (výražku, chlebovou = černou, jednomletou) a kroupy z ječmene. I ve mlýně se přímo prodávala mouka všech druhů, krupice, kroupy, otruby nadrobno a to nejdříve v tzv. světničce u vchodu, později v tak zvaném kvelbě v zadní síni.

Alois Březina I. byl vyšší postavy, rozložitý, krásně řezaný obličej, vpředu vyšší čelo, mohutné hluboké kotlety spojené s vousy po stranách tvří, pod nosem a brada vyholená (Kaiserbart - císařský vous, à la Franz Josef I.), silné obočí.

Alois Březina I. pořídil také pro celý mlýn a pro obě obytná stavení elektrické osvětlení. Dal postavit ve mlýně dynamo na vodní pohon, jednosměrný proud o napětí 120 V. Elektrické osvětlení se rozzářilo v Březinově mlýně dříve než ve městě Žďáře, totiž už r. 1908, ve městě až r. 1910. Osvětlení fungovalo až do zrušení mlýna r. 1954.

Roku 1905 postavil v zahradě u mlýna přízemní vilku jako výměnek pro mlynáře o 4 místnostech.

Za silnicí naproti mlýnu byla kaplička zasvěcená sv. Anně, kterou dala postavit kdysi mlynářka Anna Svobodová. Tuto kapličku dal Březina přestavět a bylv zde konány tu neděli po sv. Anně pouti.

Březina byl i veřejně činný, byl členem různých veřejných korporací v Hamrech i ve Žďáře (Sbor dobrovolných hasičů, místní školní rada aj.). Působil se o to, aby byla rozšířena a nově vybudována silnice Žďár-Sázava, Žďár-Šlaghamry až na hranice Čech a Moravy. Jeho zásluhou^a pak i osobním dozorem byla roku 1902 postavena mezi Dolními Hamry a Nejdekem nová velká škola.

Nástupcem Aloise Březiny I. byl Alois Březina II. (6.9.1879 - 9.1.1943). Jeho manželka byla Marie, rozená Mokrá (22.8.1886 - 12.10.1933) ze Žďáru č. 136, zboř. 1976.

Za tohoto Březiny pokračovalo selské i obchodní mletí i nadále, vyměnil jednu válcovou stolicí a pořídil novou loupáčku. Při pozemkové reformě získal nějaké pozemky a přikoupil nějaká pole.

Jako mlynář pracoval ještě Alois Březina III. (15.9.1910). Jeho manželka Marie, rozená Švomová (11.6.1915) ze mlýna v Rendlíčku u Březí.

Alois Březina III. absolvoval s velmi dobrým prospěchem mlynářskou školu v Břeclavi, pracoval ve mlýnech na Slovensku v Čani. V posledních letech před 2. světovou válkou objednal u fy. Prokop v Pardubicích veškeré nové zařízení pro mlýn, který chtěl nově vybudovat. Válka a pak nové politické zřízení způsobilo, že nové zařízení zůstalo v bednách, mlýn přebudován nebyl, ale roku 1954 byl v něm provoz úředně zastaven.

Alois Březina IV. (15.6.1948). Jeho manželka Libuše, rozená Kroupová (5.6.1953) z Dolních Hamrů č. 114. Tento Březina Alois IV. není již vyučen mlynářem a mlynářské řemeslo na tomto mlýně zaniklo. Je to škoda!

Die ehemalige Mühle in Horní Hamry, Konskriptionsnummer 2, hat die Funktion des Hammerwerkes übernommen, welches bereits im 14. Jahrhundert entstand und nach einem seiner Inhaber Frenzl-Hammerwerk genannt wurde. Der Autor ist der Ansicht, dass es sich um das zweitälteste Hammerwerk auf den Gütern des Klosters von Žďár handelte, das ursprünglich Herš's Hammerwerk (Hersso maleator - 1407) genannt wurde, und im Jahre 1669 bereits als Mühle angeführt wird. Im Jahre 1708 wurde aus dem ganzen Gut ein Meierhof gebildet, bei welchem eine Mühle arbeitete und eine Siedlung entstand.